

Кваша Оксана Олександрівна,
вчений секретар Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
доктор юридичних наук, професор

ПРІОРИТЕТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Державна політика України, яка перебуває у стані війни з росією, потребує ревізії у багатьох сферах. Одним із пріоритетних напрямів вважаю вдосконалення антикримінальної політики та її складової – кримінально-правової політики. Необхідна мобілізація всієї системи вітчизняної кримінальної юстиції для ефективного розслідування та притягнення до відповідальності винних у злочинах проти українського народу.

З початку повномасштабного вторгнення російсько-терористичних військ на територію нашої держави вітчизняний законодавець вніс певні зміни до Кримінального кодексу України (далі – КК). Насамперед йдеться про кримінально-правову охорону основ національної безпеки. Доречно згадати, що розділ I Особливої частини КК – єдиний, назва якого не зазнала змін із набранням чинності Закону України у 2019 році. До 2022 року у цьому розділі містилися виключно злочини, і жодного кримінального проступку. Однак з появою новели, передбаченої у статті 111-1 «Колабораційна діяльність», в частині першій встановлено відповідальність за кримінальний проступок, адже санкція за відповідні дії (у частинах 1 і 2) передбачає основне покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років. Ця стаття, не зважаючи на своє нетривале існування, неодноразово піддавалася критиці з багатьох аспектів. На думку Р. О. Мовчана, аналіз чинної ст. 111-1 КК засвідчує, що саме ця ідея, зміст якої полягає у прагненні пом'якшити, а не посилити відповідальність за певні форми державної зради, і була сприйнята народними депутатами України [1, С. 47]. Такі непродумані рішення у сфері кримінального законодавства можна вважати проявом «хаотичної кримінально-правової політики». Слід погодитись із науковцями у тому, що «у сучасних умовах, що характеризуються прискоренням темпів суспільного розвитку, появою нових видів правопорушень, виникає проблема модернізації законотворчості» [2, с. 80]. Тому слід ставити питання не про зміну назви аналізованого розділу на «Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України», а про адекватну оцінку законодавцем ступеня суспільної небезпечності колабораційної діяльності, про необхідність зміни відповідних санкцій цієї статті в частині включення до них основного покарання у виді позбавлення волі.

Головний пріоритет усієї державної політики України – це утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Не вдалось

захистити фундаментальні державні цінності як то конституційний лад, суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність, і, як результат – брутальне порушення російськими окупантами прав і свобод громадян України. О. Дудоров та М. Хавронюк акцентують увагу на тому, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави і за таких обставин норми про злочини проти людини та її прав повинні були б мати першість в Особливій частині КК [3, с. 36]. Однак далі вчені все ж аргументують обґрунтованість «першості» злочинів проти основ національної безпеки України тим, що призначення цього розділу є «більш значущим, ніж просто захист інтересів держави». Погоджуючись загалом із позицією вчених, критично сприймаю таке применшення значення держави як об'єкта кримінально-правової охорони. Незахищена держава не здатна захистити права і свободи своїх громадян, гарантовані Конституцією України, що сьогодні і відбувається у багатьох українських містах і селах.

Очевидно, що необхідна і зміна назви розділу I Особливої частини КК, насамперед в частині відмови від терміну «безпека», який дублюється в Особливій частині КК у назвах багатьох розділів.

Потребує також розгляду питання: «Чи охоплює аналізований розділ усі можливі злочинні посягання на безпеку держави?». З початку агресії РФ проти нашої держави у 2014 році, очевидно, що ні. Доречно звернутися до норм КК УРСР. В Особливій частині цього Кодексу, так само як і у чинному КК, відповідальність за «Злочини проти держави» було закріплено у першій главі. Слід звернути увагу на структуру останнього, яка складалася із двох частин «Особливо небезпечні злочини проти держави» та «Інші злочини проти держави». До першої част було віднесено, зокрема, такий злочин як «Терористичний акт». У 1989 році до цієї глави КК була включена також стаття 62-1 «Заклики до вчинення злочинів проти держави», у якій каралися публічні заклики до зради Батьківщини, вчинення терористичного акту або диверсії). Отже, за своєю сутністю терористичні злочини законодавцем було віднесено до особливо небезпечних злочинів проти держави (за чинним КК – проти основ національної безпеки). Тоді як в чинному КК терористичні злочини розміщені в розділі «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки». Цей історичний дискурс важливий, ураховуючи складнощі кваліфікації дій учасників терористичних організацій так званих ДНР і ЛНР. Неодноразово зверталась увага на невідповідність суті терористичних організацій «ДНР» і «ЛНР» кримінально-правовим ознакам таких організацій. Українська правова реальність останнього десятиріччя – це діяльність на території нашої держави терористичних організацій, які мають на меті знищення самої державі. Є. О. Письменський зазначає, що в окремих випадках сприяння діяльності терористичної організації є одним із способів вчинення діяння, що визначається як колабораціоністське, становить тим самим

посягання на національну безпеку держави, охоплюючи громадську безпеку як її складову [4, с. 104]. При такому підході діяльність учасників «ДНР» і «ЛНР» охоплюється нормами розділу I Особливої частини КК.

У цьому контексті доречно згадати Закон про кримінальне право Ізраїлю (все частіше проводяться паралелі між ситуацією у цій державі та українськими реаліями), де поняття терористичної організації визначено в ст. 91 як «організація, мета й діяльність якої спрямовані на повалення держави або на заподіяння шкоди її безпеці чи безпеці її жителів або євреїв в інших державах» [5]. Сутність такого розуміння терористичної організації є прийнятною і щодо діяльності т. зв. ДНР і ЛНР.

Після повномасштабного вторгнення в Україну російського агресора у згаданому вище Законі України «Про боротьбу з тероризмом» поняття терористичної діяльності як «діяльності, яка охоплює: планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів, підбурювання до вчинення терористичних актів» доповнено словосполученням «пропаганду російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України» [6]. У цьому контексті доречно згадати, що Росію державою-терористом визнала Верховна Рада України, а серед міжнародних інституцій першою – Парламентська асамблея Ради Європи.

Прагнучи удосконалити розділ I Особливої частини КК, вчені згадують саме про антидержавну спрямованість вчинених злочинів. З огляду на викладене, є сенс розпочати наукове обговорення доцільності законодавчого формулювання в розділі I Особливої частини КК складу злочину під умовною назвою «Створення та діяльність злочинної організації антидержавної спрямованості».

На мій погляд, з прийняттям у 2001 році чинного КК України відбулась підміна понять «держава» і «національна безпека». Для чіткого розмежування понять національної і державної безпеки пропоную відмовитись від терміну «безпека» у першому розділі Особливої частини. Поділяю позицію вітчизняних вчених, що «поняття «безпека» фактично набуло значення філософської категорії, оскільки воно охоплює всі належні аспекти життєдіяльності особи, суспільства і держави, а також безпосередньо відіграє в ній визначальну роль» [7, с. 15]. Тому пропоную змінити назву аналізованого розділу «Злочини проти основ національної безпеки України» на «Злочини проти держави». Після 24 лютого все більш очевидно, що і назва Стратегії національної безпеки України (14.09.2020) «Безпека людини – безпека країни» [8] мала б бути викладена в іншій послідовності «Безпека країни – безпека людини». І пріоритетний вектор кримінально-правової політики України в умовах війни має бути таким «Безпека держави – безпека людини».

Список використаних джерел

1. Мовчан Р.О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми: монографія.

Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2022. 244 с.

2. Карпунцов В.В., Вереша Р.В. Системність нормотворчості – важливий чинник твердого правопорядку. Правопорядок і правовий режим в Україні. Наукова монографія. Кер. Авт.. колективу А. О. Селіванов. К.: Логос, 2022. С. 80-95.

3. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.

4. Письменський Є.О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в Україні (кримінально-правові аспекти): наук. нарис. Северодонецьк, 2020. 123 с.

5. Закон об уголовном праве Израиля. Постатейный перевод с иврита на русский язык. СПб: Юрид. центр Пресс, 2010. URL: <https://library.khpg.org/files/docs/1375279180.pdf> дата звернення 11.11.2022

6. Про боротьбу з тероризмом. Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>.

7. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення: монографія / Криштанович М.Ф., Пушак Я.Я., Флейчук М.І., Франчук В.І. Львів: Сполом, 2020. 418 с.

8. Стратегія національної безпеки України. Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n5>.

Коваленко Валентин Васильович,
доктор юридичних наук, професор, член-
кореспондент Національної академії
правових наук України

ЗАРУБІЖНА ПРАКТИКА ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ЗАСУДЖЕНИМИ ТА ЇЇ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ДО КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ

Гармонізація законодавства України та зарубіжних країн щодо виконання покарання є перспективним напрямом реформування кримінально-виконавчої системи України, основне завдання якого полягає у приведенні її умов функціонування до європейських стандартів. Це дозволить забезпечити її відкритість, наповнення прогресивними зарубіжними концепціями, загальновизнаними міжнародними принципами, нормами з прав і свобод людини й громадянина, які б забезпечували надійність охорони як інтересів суспільства, так і особи у сфері кримінально-виконавчої діяльності.

Основними міжнародними нормативними актами, що регламентують діяльність установ виконання покарань та поводження з ув'язненими, є розроблені Радою Європи Європейські тюремні